

Qüdrətli dövlət xadimi Heydər Əliyev 1982–1987-ci illərdə Sov.İKP MK Siyasi Bürosunun üzvü olmuş, SSRİ Nazirlər Soveti Sədrinin birinci müavini vəzifəsində işləmişdir. Moskvada yüksək vəzifələrdə işləyən Heydər Əliyev “yenidənqurma”nın metodlarına: milli münaqişələrə səbəb ola biləcək düşünlümləmiş dövlət siyasətinə, xüsusən türk respublikalarına qarşı qərəzli siyasətə açıq və kəskin etirazını bildirdi.

M.Qorbaçov Heydər Əliyevin təmsalında qüvvətli opponentini görürdü. Heydər Əliyevin onunla müticəsinə razılaşmaması, öz mövqeyini qətiyyətlə müdafiə etməsi onun xoşuna gəlmirdi. Bir çox hallarda Heydər Əliyevlə Qorbaçov arasında ziddiyyətlər də olurdu. M.Qorbaçov güclü şəxsiyyətlərdən, müstəqil düşüncəli insanlardan qorxurdu, onları qiymətləndirə bilmirdi, canını qurtarmağa çalışırdı.

Sovet diktatoru dünya şöhrətli siyasətçi və dövlət xadimi Heydər Əliyevin gətirdikə artan nüfuzuna, populyarlığına qarşı gizli, məkrli və daim qızıqdırılan paxıllıq hissi keçirirdi. Heydər Əliyevin Siyasi Büronun fəal üzvü və son dərəcə ciddi rəhbər olmasına baxmayaraq, onun səhhiyyə ilə bağlı səbəb əsas götürülərək Qorbaçovun təhriki ilə Heydər Əliyev tutduğu vəzifədən istefa verdi. Burada erməni amilinin Qorbaçova təsiri də qeyd edilməlidir.

Azərbaycan xalqının Ümummilli lideri Heydər Əliyevin SSRİ rəhbərliyindən uzaqlaşdırılması, hər şeydən əvvəl, ermənipərəst Qorbaçovun Azərbaycanı qarşı mənfi siyasətini reallaşdırmaq üçün əvvəlcədən düşünülmüş planlarını həyata keçirmək kimi çirkin məqsəddən irəli gəlirdi. Ulu öndər təqəddülə çıxırdıqdan sonra ciddi nəzarət altında, təqiblər şəraitində fəaliyyət göstərirdi. Heydər Əliyev ona qarşı təxribat hazırlanmış kimi bildirdi. O, Bakıya qayıtmaq arzusunda olduğunu bildirmiş, lakin Qorbaçov xəbər göndərmişdi ki, Moskvada qalsın.

Naxçıvan şəhər partiya konfransında Naxçıvan kommunistləri Heydər Əliyevi Azərbaycan KP-nin XXXII qurultayına nümayəndə seçmiş və Naxçıvan vilayət partiya konfransı onun qurultay nümayəndəsi olduğunu rəsmən təsdiq etmişdi.

Qurultaya nümayəndə seçildiyini eşidəndə Heydər Əliyev, əlbəttə, məmnun qalmışdı. Qadağanı pozması və Bakıya getməsi üçün ona qanuni hüquq verən rəsmi əsas yaranmışdı. Lakin nə SSRİ rəhbərliyi, nə də Azərbaycan KP MK-nin birinci katibi A.Mütəllibov Heydər Əliyevin qurultaya, yəni Bakıya gəlməsini məqsəduyğun hesab etmirdilər.

Bunlara baxmayaraq Heydər Əliyev güclü şəxsiyyət idi və heç kəsin məsləhətinə ehtiyacı yox idi. Heydər Əliyevin Bakıya gəlişinin sadəcə vaxtı dəyişdi, səfər təxirə salınmadı. O, Bakıya iyulun 20-də gəldi.

Heydər Əliyev tərəfindən vəzifələrə təyin edilən nankor iqtidar nümayəndələri Azərbaycanı qurub-yaradan şəxsin Bakıda yaşamasına imkan vermədilər. Nəticədə Heydər Əliyev iyulun 22-də Naxçıvana gəldi.

Naxçıvana gəlişi barədə Heydər Əliyev sonralar belə deyəcəkdi: “Moskvada məni təhriş edirdilər. Hətta Yanvar hadisələrindən sonra hərəkatlırimə görə mənə qarşı repressiya planları hazırlanmışdı və onları həyata keçirmək istəyirdilər. Bakıya gələndə xalq tərəfindən mənim gəlişim böyük ruh yüksəkliyi ilə qəbul olundu, lakin hakimiyyətdə olan ayrı-ayrı şəxslər tərəfindən Bakıda yaşamağına imkan verilməmişdi də, mən Naxçıvana gələndə Naxçıvan əyağə qaldı, Naxçıvan məni qeçaqladı, bağrına baxdı. Son illər çəkdiyim bütün əzab-əziyyəti unutdum. Görünür, mənim Naxçıvana gəlişim tələyin işi imiş”. Gəlişi haqqında heç kimə xəbər verməyə də, bu, tez bir zamanda bütün muxtar respublika əhalisinə məlum oldu. Elə həmin axşam Naxçıvan şəhərindəki mərkəzi meydanı toplaşmış 80 min insan Heydər Əliyevə özünün nicatı və son ümidi kimi baxırdı.

Naxçıvana qayıdışı ilə Heydər Əliyev bu bölgəni və bütün Azərbaycanı gözələnən real təhlükədən xilas etdi. Onun Naxçıvana gəlişi burada ictimai-siyasi həyatı daha da canlandıraraq, xalqın mübarizə əzmini möhkəmləndirdi. Qısa müddətdə milli dövlətçiliyini bərpası istiqamətində Heydər Əliyevin başçılığı altında qətiyyətlə və ardıcıl addımlar atılmağa başlandı. Dünya siyasətinin nəhəngi Heydər Əliyevin Naxçıvana qayıdışı Azərbaycan SSR Ali Sovetinin və Naxçıvan MSSR Ali Sovetinin seçki kampaniyası ilə bir vaxta düşdü.

Naxçıvan seçkiləri Azərbaycan xalqının böyük oğlunu Azərbaycan SSR və Naxçıvan MSSR Ali Sovetlərinə deputat seçdi. Babək rayonunun Nəhrəm seçki dairəsinin seçkiləri ilə görüşündə Heydər Əliyev öz platforması haqqında məlumat verərək demişdir: “Mənim əsas məqsədim Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü və Azərbaycan hakimiyyətini respublikanın bütün ərazisində bərqərar etməkdir ibarətdir. Azərbaycan Respublikasının milli dövlət kimi inkişaf etməsi indi əsas məsələdir. Bunun üçün Azərbaycan tam müstəqil, azad, demokratik respublika olmalıdır. Bütün bu vəzifələri həyata keçirmək üçün ancaq və ancaq birlik, yekdillik lazımdır”.

Naxçıvan MSSR Ali Sovetinin seçilmiş deputatların 1990-cı il noyabrın 17-də ilk sessiyası keçirildi. Həmin sessiyaya sədrlik etmək qüdrətli dövlət xadimi Heydər Əliyevdən təklidə xahiş edildi. Bu dövrdə Azərbaycanı ictimai-siyasi vəziyyət həddindən artıq mürəkkəb olduğundan sessiyaya sədrlik etmək müdriklik və siyasi uzaqgörənlik tələb edirdi.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin birinci sessiyasının 41 məsələdən ibarət gündəliyi təsdiq edildi. Heydər Əliyevin sədrlik etdiyi həmin sessiya təkcə Naxçıvanda yox, bütün Azərbaycanda tarixi bir hadisə oldu. Sessiyanın qəbul etdiyi siyasi əhəmiyyətli qərarlar müstəqillik tariximizə qızıl hərflərlə yazıldı. Naxçıvan MSSR Ali Sovetinin birinci sessiyası “Naxçıvan MSSR-in adının dəyişdirilməsi haqqında”, “Naxçıvan MR Ali Dövlət hakimiyyəti orqanı haqqında”, “Naxçıvan Muxtar Respublikasının dövlət rəsmzləri haqqında”, “1990-cı ilin yanvar ayında Bakı hadisələrinə siyasi qiymət verilməsi haqqında” və başqa məsələlərə bağlı tarixi qərarlar qəbul etdi.

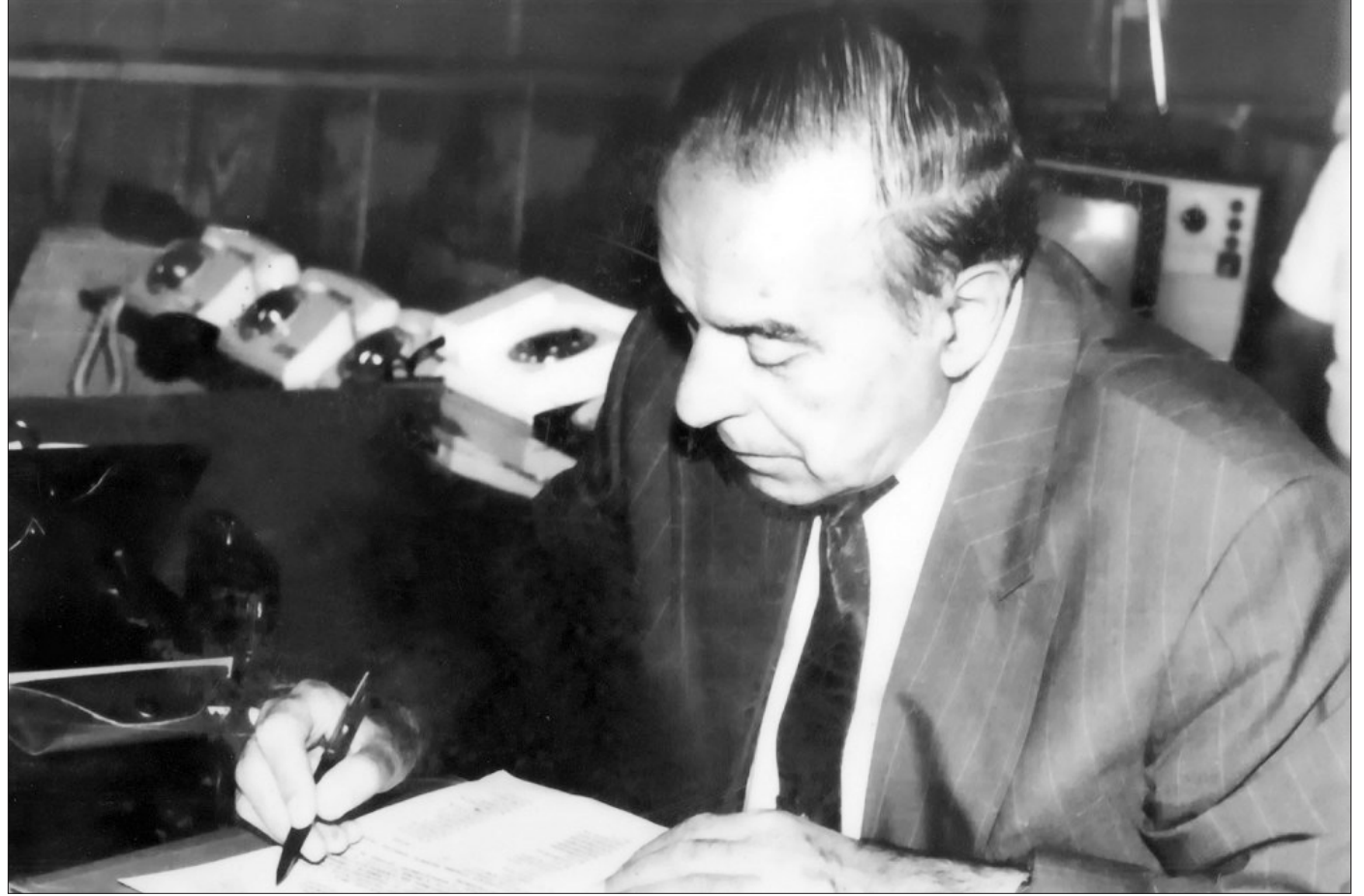
Azərbaycanda ilk dəfə olaraq bu sessiyada milli dövlətçilik əsaslarının dirçəldilməsi baxımından, müstəqilliyə can atan Azərbaycan üçün böyük əhəmiyyət kəsb edən bir sıra qərarlar imza atıldı. Sessiya Naxçıvan MSSR adından “Sovet Sosialist” sözlərinin götürülməsi və bundan sonra Naxçıvan Muxtar Respublikası adlandırılması haqqında qərar qəbul etdi. Sessiya Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Dövlət hakimiyyəti orqanının adının dəyişdirilərək Naxçıvan Ali Soveti adını bundan sonra Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi adlandırılması haqqında qərar verdi. Sovetlər Birliyinin yaşadığı bir dövrdə muxtar respublikanın adında belə dəyişiklik etmək, haqiqətən də, böyük cəsarət və uzaqgörənlik tələb edirdi. Sessiyada Naxçıvan Muxtar Respublikasının dövlət rəsmzləri haqqında məsələ də müzakirə olundu. Bununla əlaqədar üç təklif irəli sürülmüşdü:

1. Azərbaycanın milli bayrağı Naxçıvanda qaldırılın və Azərbaycanın ali hakimiyyət orqanı qarşısında bu bayrağı qəbul etmək məsələsi qoyulsun.

2. Azərbaycanın ali hakimiyyət orqanı qarşısında məsələ qaldırılın ki, onlar Azərbaycanın Dövlət rəsmzlərinə baxsınlar.

3. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin üçrəngli milli bayrağı Naxçıvan Muxtar Respublikasının Dövlət bayrağı kimi qəbul edilsin və Azərbaycanın ali hakimiyyət orqanından xahiş edilsin ki, Azərbaycan Respublikasının Dövlət rəsmzləri haqqında məsələyə baxılsın.

Deputatların təklifi əsasında üçüncü məsələ müzakirəyə çıxarıldı və səsə qoyularaq qəbul edildi. Beləliklə, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin üçrəngli dövlət bayrağı

1991-ci il martın 14-də Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sessiyasında SSRİ-nin saxlanması barədə Ümumittifaq referendumunda muxtar respublikanın iştirak etməməsi barədə qərar qəbul edildi. Sessiyada Heydər Əliyev referendumun əleyhinə çıxış etdi və müvafiq qərarın qəbul olunması da məhz onun təşəbbüsü ilə baş tutdu. İqtidarın bunu “separatçılıq” kimi qiymətləndirməsi, muxtar respublikaya təzyiqlər göstərməsi əhalini yolumdan döndərə bildirdi. Lakin bütün bunlara baxmayaraq, Naxçıvan Mux-

məsi tələb edilirdi. Bir gün sonra, sentyabrın 3-də, çətinliklə də olsa, deputatlar toplanır və yətersay alındığından sessiya öz işinə başlayır. Ali Məclisin və Şəhər İcra Hakimiyyətinin binaları qarşısında toplanan əhali Heydər Əliyevin Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sədri seçilməsini tələb edirdilər.

Seçkilərin təzyiqlə və deputatlar Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sədrliyinə Heydər Əliyevin namizadlığını irəli sürüldü. Heydər Əliyev dəfələrlə çıxış edib, namizadlığını geri götürdüyünü bildir-

MSSR SSRİ-nin tərkibindən çıxaraq özünü müstəqil respublika elan etdi. Naxçıvanlılar öz azadlıqsevçiliklərini bir daha nümayiş etdirərək Azərbaycan Cümhuriyyətinin üçrəngli bayrağını Naxçıvan MSSR Ali Sovetinin binasının üstünə taxdılar. 27 yanvar 1990-cı ildə isə Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyəti Naxçıvan MSSR Ali Sovetinin tarixi qərarını ləğv etdi.

Naxçıvanın SSRİ-nin tərkibindən çıxıb özünü müstəqil respublika elan etməsi qərarı böyük tarixi əhəmiyyətə malikdir. SSRİ tarixində misli görünməmiş bu hadisə dünya ictimaiyyətinin diqqətini Azərbaycana və onun ayrılmaz hissəsi olan Naxçıvana qarşı imperiya və onun əlaltısı olan Ermənistanın hərəkatlarına yönəldi. Bununla əlaqədar Heydər Əliyev demişdir: “Bu, naxçıvanlıların nə qədər cəsarətli, qeyrətli, nə qədər azadlıqsevər və müstəqilliyə nə qədər bağlı olduqlarını dünyaya sübut etdi...”

1990-cı ilin martından başlayaraq Naxçıvanın Ermənistanla sərhədində vəziyyət yenidən gərginləşməyə başladı. Artıq nazimi ordu kimi fəaliyyət göstərən erməni quldurları Sədərək kəndinə, Şahbuz rayonunun Şada, Babək rayonunun Yuxarı və Aşağı Buzqov, Gərməçataq kəndlərinə aramsız həmlələr edirdilər. Martın 24-də isə Noraxən–Bakı sərəniş qatırı Mehri rayonundan keçərək ermənilər tərəfindən partladıldı. Sədərək kəndinin Ermənistanla sərhəddə yerləşməsinin nəticəsi idi ki, ermənilər müntəzəm olaraq buranı atəşə tuturdular. 1990-cı il avqustun 29-da Azərbaycan SSR Ali Soveti Sədərək qəsəbə, Kərk, Dəmirçi və Maxta kənd sovetlərinin bazasında Sədərək rayonunun təşkil haqqında qərar qəbul etdi.

Ermənilərin silahlı basqılarından qorunmaq, əhalinin təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədilə Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin 7 sentyabr 1991-ci il tarixli qərarı ilə Naxçıvan Muxtar Respublikası Dövlət Milli Müdafiə Komitəsi yaradıldı. Erməni quldurları Sədərək rayonundakı millis postunu atəşə tutmuş, Ordubad rayonu ərazisində 2 nəfər çobanı və min başa yaxın mal-qaranı, Şahbuz rayonu Qıyınçay kəndi ərazisində 250 baş ırdabuynuzlu heyvanı aparmış, Batabatdakı Biçənək adlanan yerlərdə yaşayan telerada ötürülməsini dağıtmış, 2 çobanı qətlə yetirmişdilər.

Azərbaycanda müstəqillik aktının qəbul edilməsinə ay yarımlı qalmış, hələ sovet hakimiyyətinin məyus olduğu bir vaxtda Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədri Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə sovet hakimiyyətinin muxtar respublikadan çıxarılmasının əsası qoyuldu. Bölgədə Naxçıvan Muxtar Respublikası Dövlət Milli Müdafiə Komitəsinin yaradılması ilə əlaqədar ordu quruculuğuna başlandı.

Sentyabrın 8-də Azərbaycanın prezident seçkiləri keçirildi. Demokratik qüvvələr bu seçkiləri boykot etdilər. Prezident seçkiləri Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisində keçirilmədi. Azərbaycan Respublikasının rəhbərliyi Naxçıvanın konstitusion hüquqlarının pozulmasına əl atdı. Azərbaycan Respublikası Ali Soveti tərəfindən respublika Konstitusiyasının “Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Sovetinin sədri vəzifəyə görə Azərbaycan Respublikası Ali Soveti sədrinin müavini” müddəasının təsbit olduğu 112-ci maddəsinin 2-ci hissəsi çıxarıldı. Naxçıvanın Azərbaycan dövlətçiliyindəki rolunu yüksək qiymətləndirən Heydər Əliyevin qətiyyətlili fəaliyyəti nəticəsində bu hüquqazid qərar 1991-ci il oktyabrın 17-də ləğv edildi.

Beləliklə, Heydər Əliyevin Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sədri seçilməsi ilə Azərbaycanın müstəqilliyi uğrunda mübarizədə Naxçıvan həlledici mövqeyə keçdi. Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisində qəbul edilən qərarlar və həyata keçirilən tədbirlər Azərbaycanın müstəqilliyinin elan edilməsinə və SSRİ-nin ittifaq dövləti kimi dağılmasına əsaslı zəmin yaratdı. Muxtar respublikada həyata keçirilən tədbirlər, demokratik dəyişikliklər, milli dövlətçiliklə bağlı qəbul edilən qərarlar və Azərbaycanın müstəqilliyini möhkəmləndirmək yolunda məqsəduyğun fəaliyyət səhələri idi. Naxçıvanda gedən demokratik dəyişikliklərin soracağı Azərbaycanın uzaqlara yayılması. Azərbaycanın müstəqil dövlət kimi siyasi fəaliyyətinin bir sıra konseptual istiqamətləri də məhz bu dövrdə işlənilən hazırlanmışdı.

**İsmayıl HACIYEV,
AMEA Naxçıvan
bölməsinin sədri, akademik**

Xilaskarlıq missiyasının Naxçıvan səhifələri

Naxçıvan Muxtar Respublikasının dövlət bayrağı kimi qəbul olundu və Azərbaycan SSR Ali Soveti qarşısında həmin bayrağı Azərbaycan dövlətinin rəsmi dövlət rəmzi kimi tanınması haqqında vəsatət qaldırıldı.

Həmin sessiyada 1990-cı ilin Yanvar hadisələrinə siyasi qiymət verilməsi, Bakıda fəvqəladə vəziyyətin götürülməsi və Dağlıq Qorbağda vəziyyət haqqında, habelə digər mühüm əhəmiyyətli qərarlar qəbul edildi. Deputat Afiyəddin Cəhlov sessiyanın iclasında Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin ilk sədri seçildi.

Naxçıvanda bu cür gözlənilməz addımların atılması bilavasitə Heydər Əliyevin təşəbbüsünün nəticəsi idi. Hələ Bakıda ayələnlər ölkənin müstəqilliyi barədə qərarın qəbul edilməsi üçün təhəddüdlər qurtula bilmədiyi bir vaxtda, Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi artıq milli dövlətçilik əsaslarının təşəkkülünə istiqamətlənmiş qəti qərarlar qəbul edirdi.

Ölkəmizin müstəqilliyini istəməyən, hələ də SSRİ-nin boyunduruğunda qalmaq istəyindən əl çəkməyən ölkə rəhbərliyi Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Sovetinin sessiyasında qəbul edilmiş tarixi qərarları “dövlətçiliyə qəsd” adlandırdı və Naxçıvanın blokada vəziyyətinə düşməsi daha kəskin xarakter aldı. Heydər Əliyev qətiyyətlə deyirdi ki, SSRİ adlı dövlət mütləq dağılacq. Sovetlər İttifaqının dağıldığını görən M.Qorbaçov SSRİ-nin saxlanması üçün yeni ittifaq müqaviləsinin bağlanması, ittifaq üzrə referendum keçirilməsi və bu yolla SSRİ-ni saxlamaq barədə göstəriş verdi.

Azərbaycan rəhbərliyi vəzifəsini qorumaq naminə İttifaq layihəsinə və referendum keçirilməsinə razılıq verdi. Heydər Əliyev respublika rəhbərliyinin bu mövqeyini Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin 14 yanvar 1991-ci il tarixli sessiyasında kəskin təhqid etdi. Göstərdi ki, Azərbaycan üçün bu müqaviləyə girmək, ona müsbət rəy bildirmək xalqımızın qarşısında cinayət etmək deməkdir.

Xalqımızın gələcəyi naminə Naxçıvanın tutduğu mövqə, burada həyata keçirilən demokratik tədbirlər ölkə rəhbərliyi üçün də bir nümunə oldu. 1991-ci il fevralın 5-də Azərbaycan SSR Ali Soveti sessiyasının qərarı ilə dövlətin adı “Azərbaycan Respublikası” adlandırıldı, Azərbaycan Cümhuriyyətinin üçrəngli bayrağı Dövlət bayrağı kimi qəbul olundu.

Heydər Əliyev Azərbaycanın müstəqilliyinin reallığı çəvrilməsi üçün mübarizəsini davam etdirirdi. Bu məqsədlə o, respublika Ali Sovetinin 7 mart 1991-ci il tarixli sessiyasında SSRİ-nin saxlanılmasına münasibət bildirməsi üçün keçirilməsi nəzərdə tutulan Ümumittifaq referendumunda iştirak etməyən əleyhinə çıxdı. “Mən yeni ittifaca daxil olmağın və bunun üçün referendum keçirməyimi, heç bir şərt qoymadan, tam əleyhinəyəm... Azərbaycanın tam istiqaliliyyət, azadlıq, iqtisadi və siyasi müstəqillik yolu ilə gətməsinin tərəfdarıyam... Azərbaycan tam müstəqil dövlət kimi fəaliyyət göstərmək üçün bütün imkanlara malikdir”.

tar Respublikası Kommunist Partiyasının rəhbərliyi referendumun keçirilməsi barədə mövqeyindən çəkinmədi.

Ancaq Naxçıvanın referendumda seçkilərin 20 faizə yaxın bir hissəsi qoşuldu və səsvermə baş tutmadı. Demokratik qüvvələr referendumu boykot etdilər. Saxta referendumda iştirak etməmiş Naxçıvana qarşı hücum başlandı. Aprelin 5-də muxtar respublika Ali Məclisinin sədri A.Cəlilov vəzifəsindən azad edildi. Həmin gün muxtar respublika Ali Məclisi yalnız kommunist deputatların iştirakı ilə, yətersay olmadan sessiya keçirərək Əkbər Əliyevi muxtar respublikanın Ali Məclisinə sədr “şəfədi”.

Heydər Əliyev yətersay olmayan sessiyada rəhbərliyin dəyişdirilməsinin qanunazidd olduğunu, muxtar respublikanın ictimai-siyasi vəziyyətinə mənfi təsir göstərəcəyini bildirdi. 1991-ci ilin sentyabrın əvvəllərinə qədər muxtar respublikanın ali orqanı olan Ali Məclisin fəaliyyəti faktiki olaraq donduruldu, partiya komitələrinin inzibati rəhbərliyi bərpa edildi. Naxçıvana qarşı təzyiqlər kampaniyası genişləndirildi. Əslində, əsas məqsəd Heydər Əliyevi gözənd salmaq, xalq arasındakı böyük nüfuzuna zərbə vurmaq, siyasi fəaliyyətinə əngəllər yaratmaq idi.

Heydər Əliyev Kommunist Partiyasının mürtəce siyasətinə etiraz əlaməti olaraq 1991-ci iyulun 19-da partiya sıralarını tərk etdi. Kommunist Partiyası və sovet dövlətinin sükutu gələndi. Avqust ayının 22-dən başlayaraq respublikanın bir sıra şəhərlərində mitinqlər keçirildi. Naxçıvanda da mitinqlər səngimək bildirdi. Üç gün davam edən, 60 mindən çox adamın iştirak etdiyi izdihamlı mitinq və nümayişlər nəticəsində xalq avqustun 26-da Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin fəvqəladə sessiyasının çağırılmasına nail oldu.

Sessiya Naxçıvan Muxtar Respublikasında kommunistorin hakimiyyətini ləğv etdi. Muxtar respublika ərazisində Azərbaycan KP və komсомолun fəaliyyəti dayandırıldı, onların bütün strukturları ləğv olundu. Mitinq və nümayişlərdə respublikada prezident seçkilərinin dayandırılması, Kommunist Partiyası hakimiyyətinin ləğv edilməsi, muxtar respublikada milli müdafiə komitəsinin yaradılması, Bakıda fəvqəladə vəziyyət rejiminin ləğv olunması, Leninin abidələrinin sökülməsi və b. məsələlər tələb edilirdi.

Naxçıvanda baş verən hadisələrin də ciddi təsiri ilə Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin növbədənkonar sessiyası 1991-ci il avqustun 30-da Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi ilə bağlı Bəyannamə qəbul etdi. Məsələ ilə bağlı çıxış edən Heydər Əliyev “Azadlıq bəyannaməsi”nin legitimliyinin təmin edilməsi üçün referendum keçirilməsi, 1920-ci il aprelin 28-də Azərbaycanın işğal edildiyi və Azərbaycan Demokratik Respublikasının zorakılıqla ləğv olunduğundan orada təsbit məsələsinə təklif etsə də, bu vacib təklif qəbul olunmadı.

1991-ci il sentyabrın 2-də Naxçıvan şəhərində çoxxanlı mitinqdə Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin yarımqıç qalmış növbədənkonar sessiyasının çağırılması və Heydər Əliyevin Ali Məclisin sədri seçil-